

**ALEXANDER KRATOCHVIL (ed.), *Paměť a trauma pohledem humanitních věd.*
Komentovaná antologie teoretických textů,
Praha 2015, Akropolis, 344 s., ISBN 978-80-88069-12-6**

„Tým pro studium paměti a traumatu v literatuře“ z Ústavu pro českou literaturu AV ČR připravil antologii překladových textů, která podává přehled o stavu výzkumného pole, pro které se ustálilo označení „paměťová studia“. Samy vybrané texty ukazují, že toto pole je roztržštěné mezi mnoho oborů (literární věda, kulturologie, psychologie, sociologie ale i politologie) a antologie je spíše mapuje, než aby se pokoušela definovat jejich společná východiska.

Je skvělé, že se tým z Akademie věd rozhodl pro tento typ knihy. Jedním ze znamení etablování paměťových studií v českých zemích je, že se pojem „paměť“ někdy používá pouze jako nálepka bez teoretického obsahu (z nejnovějších například sborník *Paměť a místo*,¹ který paměť mimo svůj název vůbec netematizuje). Teoretické zakotvení odborných článků pak často tvoří jen rétorický odkaz k zakladatelskému dílu Maurice Halbwachse. Texty antologie tedy mají českým badatelům umožnit zakotvit své texty a výzkumy v současných koncepcích paměti. Neznamena to, že autoři antologie studia paměti nově rozvíjejí. Antologie je součástí širšího proudu nových publikací (za všechny zmiňme například *Figurace paměti*),² které se věnují paměti, a doplňují jej tím, že přinášejí teoretické impulzy. Snad antologie pomůže dále kultivovat odbornou debatu a zároveň se snad díky ní stane přirozeným očekáváním, že paměťová studia mají své specifické koncepty a obsah, a tedy že ne všechno, co se vztahuje k minulosti, je „paměť“.

Většina textů v antologii je samozřejmě v českém prostředí známá a recipovaná už z originálu. Antologie ale plní důležitou roli autoritativního překladu. Překlady zásadních textů také cílí nejen na odbornou, ale i na širší veřejnost. Tyto dva cíle se v textech trochu perou, protože snaha o co největší přesnost překladu znamená někdy rezignaci na čtivost. Například pojem „makrokriminální zločiny“, zásadní pro text Andrease Langenohla, neodpovídá běžné řeči a je otázkou,

1 JAROSLAV ROKOSKÝ, MARTIN VESELÝ (edd.), *Paměť a místo*, Ústí nad Labem 2016.

2 LENKA ŘEZŇÍKOVÁ (ed.), *Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*, Praha 2014.

zda se ustaví jako vědecký pojem. Práce překladatelů a editorů opravdu trochu připomíná práci obrozenců, snažících se ustavit češtinu jako jazyk vědy. Je to ale cíl stále legitimní a až praxe ukáže, do jaké míry se nové termíny ujmou.

Konkrétně tato antologie potvrzuje, že podobný typ publikací má své místo i v období internacionalizace vědy. Existence překladu zásadních textů potvrzuje ustavení českých paměťových studií a jejich kontakt s celosvětovou debatou. Kvalita překladů a redaktorské práce, která je nutná pro knihy s těmito ambicemi, je v tomto případě nadprůměrná.

Debata nad tím, jaký autor či text v antologii chybí, by měla nekonečně variací a je vlastně zbytečná. Stačí konstatovat, že výběr textů odráží preference a zájmy editorů. Přes dvacet textů rozdělených do pěti oddílů se zaměřuje více na německé prostředí a preferuje autory a autorky vycházející z literárních studií.

Především první oddíl *Paměť a společnost* přináší texty „klasiků“ studia paměti (Assmann, Nora, Welzer), najmě texty přehledové a zastřešující. Stanou se jistě součástí sylabů vysokoškolských předmětů, nicméně faktem zůstává, že shrnují koncepty vzniklé před dvaceti lety. Současnost paměťových studií nejlépe ukazuje oddíl *Paměť a mediální perspektiva* s texty od Astrid Erllové, Kristin Friedenové, Marianne Hirschové a Leo Spitzera. Zajímavý je text mladé německé badatelky Kristin Friedenové, která se zaměřila na způsoby, jakými kolektivní paměť formuje wikipedie. Ukazuje, jak problematické jsou koncepty jako „komunikativní paměť“ v éře digitálních médií a jak rychle se mění objekty a prostory výzkumu paměťových studií.

„Co chybí?“ je legitimní otázka u některých textů, které jsou kráceny. Například u textu Jeffreyho Alexandra *K teorii kulturního traumatu* chybí konkrétní příklady ve výčtu sfér, ve kterých se trauma konstituuje. Krácení v tomto případě nemění smysl, může pouze znesnadňovat porozumění. Z textu Paula Leggewieho *Holocaust jako negativní zakládající mýtus Evropy* se ale krácením stal jakýsi ementál – vynechávky původního znění nejsou rozsáhlé, ale je jich hodně. V textu jsou vynechány části, které v původní studii odkazovaly k historickému a geografickému kontextu, ve kterém vznikl. Otázka je, zda právě tyto aspekty nejsou důležité pro hlubší porozumění a zda studenti a odborníci ve svých pracích mohou odkazovat k takto neúplnému textu. Právě ve chvíli, kdy jsme si vědomi, že antologii tvoří výběr textů, který nasvěcuje jen určité aspekty studia paměti, zůstává otázkou, zda nemohl být jeden z textů vynechán ve prospěch celistvosti textů ostatních autorů. Tyto otázky mohou mít adekvátní odpovědi, editoři je ale nenabízejí v doprovodných textech. Antologie je tak ochuzena o jednu ze svých funkcí, neboť nemožnost opřít se o celistvý text může být problematická. Pro širší veřejnost jsou zase osekané překlady, ve kterých autorovi nedovolíte vyjádřit své argumenty komplexně, méně čtivě a přístupně.

Texty uvozující jednotlivé kapitoly jsou v knize, které byla zjevně věnována velká péče, trochu zklamáním. Ukazují, že česká paměťová studia jsou sice etablovaná, ale zatím nedokáží vyprodukovat vlastní jasnou a komplexní koncepci. O etablovanosti paměťových studií mluví jeden ze dvou průvodních textů antologie – *Paměť v Čechách* Václava Smyčky a Lucie Antoškové, který ukazuje, že rozvoj paměťových studií od 80. let byl záležitostí několika solitérů (Beneš, Macura, Rak), a dnes se již obor ustavil na institucionální rovině. Stále však česká paměťová studia stojí na recepci impulsů zvenku. V českém prostředí v tuto chvíli není autor či autorka, kteří by zahraniční impulsy paměťových studií dále rozvíjely, a ani editoři nezastřešují antologii vlastním konceptem.

Úvodní text spíše opakuje ty nejzajímavější formulace o paměti, které stojí na hranici klíše (s. 5): „Vzpomínání nám umožňuje smysluplně propojit vlastní život s vědomím nás samých a s percepcí našeho okolí. [...] Bez vzpomínek na minulé by bylo stěží možné orientovat se v přítomnosti a plánovat budoucnost.“ Tyto představy o vzpomínání ale zpochybnily a narušily už i paměťová studia samotná. Jakou roli v takto pojatém kolektivním vzpomínání hraje trauma? Trauma jako koncept rovný paměti se dostal do názvu antologie, ale není jasné, v jakém vztahu k ní vlastně je. Je trauma negací paměti, nebo nás orientuje stejně v přítomnosti jako paměť? Alexander Kratochvíl v úvodním textu oddílu *Paměť a trauma* nepojmenovává vzájemnou rozporuplnost vybraných ukázek. V antologii jsou zastoupeny klasické texty vycházející z psychoanalytické tradice Cathy Caruthové a Doriho Lauba, které rozpracovávají koncept traumatu jako nevyslovitelné a nezhojitelné rány. Další z autorů, Jeffrey Alexander Caruthovou, explicitně zmiňuje jako příklad uvažování, které trauma vytváří, neboť s ním pracuje jako s reálným. Alexander vycházející z tradice kulturní sociologie obrací pozornost k tomu, jak je určitá událost pojmenována a komunikována jako trauma, jež v důsledku toho vzniká.

Jako celek kniha zůstává spíše na pozicích Caruthové. Z obsahu je nejpřekvapivější oddíl *Politika paměti*. Téma politiky paměti je v soudobých sociálních vědách frekventované a zahrnuje konceptualizaci a případové studie toho, jak je minulost uchopována a instrumentalizována různými společenskými skupinami. Sociologové a politologové se zaměřují na způsoby, jakými jsou minulosti připisovány významy a jakou roli hraje ve vztazích moci. Texty Aleidy Assmannové, Clause Leggewieho a Andrease Langenohla ale především vytvářejí normativní program paměťových studií. Interpretují dějiny (převážně) Evropy jako politizované, ale hledají program, jakým by se mělo určitým typům vzpomínání zabránit a jak vytvořit takovou paměť, která nejtití konflikty. Assmannová a Langewie hledají cesty k transnacionální a tolerantní evropské paměti. Je jasně patrné, že tento program paměťových studií vychází z německého prostředí a obrací se

k holocaustu jako události zásadní povahy, která paměť formuje. Studia politiky paměti by se měla zabývat ale i tím, kdo, jak a proč prosazuje například „evropskou“ paměť. Oddíl *Politika paměti* tedy představuje spíše normativní než polemické příspěvky k tomuto tématu a je otázka, jak takový přístup může být aplikován v českém prostředí a zda by byl takový model paměťových studií přínosný například při studiu toho, jak je v českém prostředí minulost instrumentalizována k různým zájmům.

Program paměťových studií by mohl předestřít i poslední oddíl *Roztříštěnost a spása. Budoucí dynamika paměťových studií*. Jedná se o diskusi několika autorů a autorek, jež byla uveřejněna poprvé v časopise *Memory Studies* v roce 2012. Je to od autorů vtípné řešení: nechat mluvit o budoucnosti paměťových studií její přední představitele. Debata a texty se točí kolem otázky, zda se již paměťová studia vyčerpala, a odpovědi jsou nejednoznačné. Podle Pietera Vermeulena se budou rozvíjet kolem nových témat, Andreas Huyssen navrhuje jejich radikální znovupromyšlení, Vivian Liskaová říká, že roztříštěnost prostě musí být součástí paměťových studií již z povahy jejího předmětu.

Bude tedy zajímavé sledovat, zda je antologie pomníkem již překonaného konceptu, nebo naopak milníkem při rozvoji živé disciplíny. Editoři na tyto typy otázek nedávají odpovědi a českému publiku předkládají výběr textů bez silného konceptu. Čtenáři jsou vyzýváni k tomu, aby si „paměťová studia“ definovali sami. Svým způsobem může být ale frustrující, pokud je definuje jen jejich roztříštěnost. Spíš než k pročítání má ale antologie význam jako zásobník studijních materiálů. Snad díky ní doroste generace teoreticky poučených vědců a vědkyň, kteří budou produkovat texty, jež snesou srovnání s evropským a světovým kontextem.

Karina Hoření